

DISKUSIJA O POLITOLOŠKOM STUDIJU

IVAN BABIĆ

Tema našeg današnjeg razgovora je profil politološkoga studija. Već sam izrazio nadu da će ona zajednička pretpostavka od koje su svi polazili, tj. pretpostavka o jdinstvu spekulativnog i empirijskog u istraživanju i interpretiranju političkih pojava i procesa, biti ovdje polazna pozicija, koju je potrebno razraditi s obzirom na mogućnost njezine primjene na profil politološkog studija. U tom smislu se nadam da ćemo imati plodnu razmjenu mišljenja, pa apeliram na prisutne studente i nastavnike da se uključe u diskusiju.*

Vi znate da su u raznim prilikama na politološki studij padale kritike da u njemu ima previše spekulacije odvojene od života. Mi smo, pobuđeni tim kritikama, već imali raznovrsnih prijedloga i inicijativa kako da se nastavni plan politološkog studija izgradi tako da respektira zahtjeve prakse, ali jednako tako da respektira i zahtjeve znanstvene metodologiji. Kao što je poznato u elemente te metodologije spada i to da svaki sud, da bi uopće bio znanstven, mora biti činjenično provjerljiv i logički dokaziv. Ako, dakle, neki iskaz ne može izdržati napad logike i napad novih činjenica, on, zapravo, i nije znanstven. To ističe i Marx kada govori da su oni (tj. Marx i Engels) možda više naglašavali političku misao nego političke činjenice; ali da se s a m o p o s e b i r a z u m i j e da niti činjenice isključuju misao, niti misao isključuje činjenice. Prema tome, neko stvaranje umjetnih suprotnosti između spekulativnog i empirijskog posve je nepotrebno. Ovdje se doista ne bi trebali baviti pseudoproblematikom, nego zbiljskim problemima artikulacije politološkog studija u kojemu bi svi intelektualni poticaji i kapaciteti bili produktivno i harmonično iskorišteni.

Mnogo se i opravdano govori da politološki studij treba da bude eminentno humanistički. Ipak ne treba zaboraviti da se od humanizma kao opće ideje ne može živjeti. Politolog mora u praksi neki posao obavljati, mora negdje »funkcionirati« – to znači mora odgovarati na određene zahtjeve i određene društvene potrebe. Ako to ne uvažimo,

* Diskusija o profilu politološkog studija održana je na Fakultetu političkih nauka 7. siječnja 1969. godine.

mi ćemo, doduše, odgajati društvene reformatore, ljude pune revolucionarnog i kritičkog elana, ali se bojim da bi im društveni faktori mogli reći: hvala vam lijepo, mi svi u tome elanu živimo, vi morate osim toga još nešto znati i činiti! U jednu riječ, mislim da moramo biti realni, pa da naš humanistički zamah spojimo s realnom društvenom zbiljom. Nadam se da će nam politolozi iz prakse nešto o tome kako se u toj praksi snalaze, kakve ona na njih zahtjeve opstavlja i šta oni iz svoga vidokruga mogu savjetovati.

RADOVAN PAVIĆ

I

Prijedlog novog nastavnog plana i njegova dopuna¹ trebali bi voditi računa o nekoliko važnih principa:

1. – prihvaćanje jedinstvenog studija^{1a} u prve tri godine i usmjeravanje u četvrtoj godini. Time je sačuvano jedinstvo studija i dana je osnovica za odgovarajuću specijalizaciju. Inzistiranje na još većoj specijalizaciji ne bi odgovaralo stvarnim potrebama. Potpisani smatra da »Prijedlog...« predstavlja solidnu osnovicu koja diplomiranim politolozima omogućuje da kasnijim vlastitim radom zadovolje svoje posebne znanstvene interese ili udovolje praktičnim potrebama.

2. – u četvrtoj godini studija predviđeni su »Teoretski-«, »Unutrašnjepolitički-« i »Vanjsko politički smjer« i fakultativni predmeti.

3. – nastava II stupnja treba da daje cjelinu politološkog obrazovanja, zbog čega ne dolazi u obzir ostvarivanje takve cjelovitosti produžavanjem studija II stupnja sa studijem III stupnja.

4. – ciklička predavanja treba izbjegavati; u cikličkim predavanjima studenti I i IV godine slušaju iste kurseve i kolegije što ne odgovara nekim osnovnim pedagoškim principima. Ciklička predavanja više su rezultat nedostatka nastavnog kadra nego što predstavljaju prednost u odgojno-obrazovnom procesu.

¹ U ovom »Prijedlogu...« potpisani se, dakako, osvrće samo na one predmete i kolegije koji ulaze u okvir njegovog (službenog) obrazovanja i za koje ima specijalne afinitete. Sve ostalo preuzeto je iz starog i postojećih prijedloga novog nastavnog plana.

Zato ovaj prilog, u najvećoj mjeri predstavlja rezime različitih prijedloga i diskusija vođenih na sastancima Komisije za nastavni plan Fakulteta političkih nauka. Kao lični prijedlog potpisanog treba shvatiti samo određene novitete u režimu studija, uvođenju novih predmeta i ukupnu rasporedu.

^{1a} U tekstu se upotrebljava jedino termin »Studij«. Suprotstavljanje »učenja« i »studiranja« suviše je nategnuto. Studiranje nije moguće bez učenja, a smisleno učenje ima i lnoe osobine studija.

5. – obrazovno-odgojni proces na FPN mora rezultirati sustavnim obrazovanjem. Izborna nastava, koja znači da studenti moraju upisati određeni broj sati iz predmeta koje sami izaberu, ima bitnih nedostataka; ona, istina, stimulira posebne studentske interese, ali ne omogućava sustavno obrazovanje. U uvjetima kada je politologija kod nas novost treba posebno inzistirati na sistematičnosti. To, dakako, ne sprječava studente da upišu bilo koji fakultativni kolegij iz bilo koje nastavne godine.

6. – nastava u I i II godini, a pogotovo u I i III semestru, dakle u vrijeme kada je u većoj mjeri potrebno savlađivanje osnovnih znanja, počiva u velikoj mjeri na predavanju kurseva. U savladavanju gradiva navedenih godina i semestara najveće značenje imaju udžbenici, skripta i predavanja nastavnika. Međutim, u III i IV godini prelazi se sve više ili potpuno na predavanje specijalnih kolegija koji su rezultat nastavnikovog znanstvenog rada; to, naravno, ne znači da nastavnik ne može predavati kolegije već i ranije.

7. – Težnja ostvarivanja jedinstva znanstvenog i nastavnog rada posebno dolazi do izražaja u predavanju specijalnih kolegija i izvođenju seminara.

8. – nastava po kolegijima treba biti dopunjena grupnim i kompleksnim ispitima; da bi to bilo moguće treba težiti da se u istoj godini predaju discipline kojim mogu predstavljati i širu cjelinu. Tako bi npr. trebalo u istoj godini predavati Međunarodne političke odnose, Međunarodne ekonomske odnose i Političku geografiju zatim opću povijest i Povijest civilizacije, Sociologiju jugoslavenskog društva i Osnove demografije i sl., ili, pak, ostvariti određenu sukcesiju po godinama.

9. – Sa nastavnim programom pojedinih predmeta trebaju biti upoznati nastavničko vijeće, odgovarajući sveučilišni odjeli koji nastavne programe i odobravaju; isto vrijedi i za nastavu po kolegijima. U formiranju i donošenju nastavnih planova i programa treba konzultirati i studente. Na kraju školske godine i nakon položenih ispita studenti mogu po volji sudjelovati u anonimnoj anketi koja treba dati mišljenje o nekom predmetu ili kolegiju, o načinu izvođenja i karakteristikama nastavnika.

II

PRIJEDLOG NASTAVNOG PLANA, UVOĐENJE I KREIRANJE NOVIH PREDMETA

Kreiranje, uvođenje i razvoj novih predmeta bila je, a još uvijek i ostala, velika šansa za Fakultet političkih nauka. Za to postoji i objektivna potreba, jer se radi o., kod nas, novim znanstvenim područjima uz posebnu pogodnost da novi fakultet ne treba razbijati tradicionalne strukture. Međutim, za žaljenje je da početni

impulsi sve više ustupaju mjesto uobičajenim gledanjima što ne pridonosi specifičnostima studija političkih znanosti. Razumljivo je, da se sadržaji mnogih niže navedenih predmeta ili kolegija mogu uključiti u već postojeće predmete i kolegije. Međutim, ovakvo bi uključivanje protivurječilo razvoju znanosti – dosadašnje iskustvo pokazuje da je razvoj znanosti išao upravo obratno: iz nekadašnjeg malog broja totalnih znanosti izdvajali su se zbog sve raznolikijih i kvantitativno sve bogatijih sadržaja nova znanstvena područja koja su dobivala i nova imena. Taj proces treba respektirati i danas – nove sadržaje i nove kvantiteta treba konstituirati kao nova znanstvena područja sa odgovarajućim imenima – danas je sve ono novo nemoguće uključiti u već postojeće sheme. Zato se, uz ovo što je već predviđeno novim nastavnim planom, predlože uvođenje i novih predmeta:

1. – **POVIJEST CIVILIZACIJE.** Iako ovaj predmet postoji(?) i u novom nastavnom planu, potpisani se boji njegovog ukidanja. Ovaj predmet ima ogromno značenje i za opće i politološko obrazovanje i razumijevanje odnosa u svijetu:

- a. – on formira svojevrsni pogled na svijet
- b. – ukazuje na mnogobrojne i bitne doprinose i malih naroda općem svjetskom napretku.
- c. – ukazuje na doprinose izvanevropskih naroda tom napretku
- d. – postojanje određenih tipova civilizacija u prošlosti, vezanih u konkretne političke prilike, predstavljalo je i određene mogućnosti narodnog otpora, što je pogotovo značajno u našim prilikama (glagoljica, glagoljska književnost i čakavština, bogumilstvo, pravoslavlje). Ovako shvaćena povijest civilizacije poprima i izričite historijsko-političke aspekte. Ako se i očuvanje tradicije, također, shvati kao vid otpora, onda i taj aspekt povijesti civilizacije ima isto tako politički značaj.
- e. – posebno negativnu karakteristiku predstavlja činjenica da se, dostignuća malih ili izvanevropskih naroda, ne samo prešućuju nego onda, kada to nije moguće, da se tretiraju na način koji je bliži tretiranju egzotike nego li stvarnih vrijednosti.

Isticanje značenja malih i izvanevropskih naroda općem razvoju implicira neke bitne političke i humane aspekte. Suvremenost je vrijeme koje sve više izražava potreba o afirmaciji malih naroda, što bitno pridonosi razvijanju svijesti o ravnopravnosti svijetu. Mali se narodi ne mogu natjecati s velikima u vojnoj i ekonomskoj snazi, ali mogu o svom doprinosu u razvijanje kulture i civilizacije. Razvoj ideje o ravnopravnosti izrazito spada i na Fakultet političkih nauka, a predmeti Povijest civilizacije i Sociologija kulture mogu tome bitno doprinijeti.

Isticanje značenja izvanevropskih naroda ima slične političke aspekte – rješava i negira evropski kompleks u kome se, s nepravom,

Evrope smatra za nosioca svih najvažnijih dostignuća u razvoju svjetske zajednice. Povijest civilizacije također je predmet opće kulture što ima nekoliko značenja u formiranju suvremenog intelektualca.

2. **SUVREMENI MEĐUNARODNI RADNIČKI POKRET.** (od I svjetskog rata do danas) Predmet je postojao, ali je ukinut, što, naravno, ne znači da određeni sadržaji nisu uključeni u druge predmete. Međutim, njegovo ponovno uvođenje ima više razumljivih opravdanja. Današnji politički odnosi u svijetu u velikoj su mjeri definirani odnosima u međunarodnom radničkom pokretu. Pojedini primjeri imaju izuzetno svjetsko značenje, odnosi između SSSR-a i Kine, odnos prema Trećem svijetu itd. su teme koje ubrajamo u eminentne sadržaje kojima je mjesto na FPN i to u okviru predmeta Međunarodni radnički pokret. Nemoguće je dokazivati da problemi odnosa među različitim partijama, pokretima itd. ne predstavljaju itekako relevantnu političku zbilju i probleme, a teško je pronaći fakultet gdje bi navedeni realiteti mogli dobiti bolju politološku interpretaciju.

3. **PROBLEMI RATA I MIRA U SUVREMENOM DRUSTVU (TEORIJA KONFLIKTA)** Rat kao posebni izraz konfliktnih situacija bio je uvijek jedna od najvažnijih kategorija ljudskog društva. Tako je i danas, a sličnu situaciju u budućnosti ne očekuju samo pesimisti. Rat kao jedan oblik politike, uloga sile u današnjim međunarodnim odnosima, militarizacija politike, pod čime smatramo da politika sve više dolazi pod utjecaj sprege vojnih i ekonomskih činilaca i sl., je onaj sadržaj koji očito ulazi u okvir bitnog politološkog interesa. Zato problem rata treba naći svoje mjesto na Fakultetu političkih nauka.

4. **PROBLEMI SUVREMENOG SVIJETA.** Ovaj niz specijalnih kolegija bi sadržajno i načinom izvođenja treba predstavljati znatnu novinu. Zahtijevao bih: a) timski rad, b) ne bi imao fiksirani stalni program, nego se izvodio po principu »Case studies« metode.² c) Kolegij bi pripremila grupa nastavnika za slijedeću školsku godinu. Na kraju godine polaoao bi se kompleksni ispit. Sadržaj kolegija bio bi teoretski i praktički pristup nekim izuzetno značajnim problemima suvremenog svijeta (ratni sukobi, oslobodilački pokreti, problem gladi i porasta stanovništva, odnosi među velikim silama, studentiski pokreti, nacionalno i rasno pitanje, problemi omladine, ocjena međunarodnih političkih skupova i kongresa, rezolucija IB-a, intervencija u Mađarskoj, ČSSR, na Kubi itd., problem svjetske špijunaže, problem zaposlenosti itd.

5. **JUGOSLAVENSKA KOMUNA.** Izvođenje ovog predmeta također bi zahtjevalo timski pristup. (politički sistem, samoupravljanje, ekonomski razvoj i problemi, regionalno-geografske karakteristike, kulturna politika u komuni, problemi političko-teritorijalne podjele itd)

² U »Prilogu« su navedeni sadržaji dvaju mogućih kolegija za timski rad po »Case studies« metodi.

6. PEDAGOGIJA. Predmet ima ogromno praktičko značenje za otvaranje mogućnosti politolozima da predaju neke predmete u srednjim školama, za koje su oni daleko pripremljeniji od historičara, filozofa ili nastavnika koji nek predmete predaju kao priučeni nastavnici.

7. RETORIKA.

8. ŽURNALISTIČKI PREDMETI (Povijest žurnalistike, Teorija žurnalistike, Tehnika žurnalistike, Sredstva masovnih komunikacija, Ekonomska i politička propaganda).

9. PRAVNI SISTEM SFRJ

10. USPOREDNI POLITIČKI SISTEMI.

11. USPOREDNI PRIVREDNI SISTEMI.

12. OSNOVE DEMOGRAFIJE.

13. SUVREMENI PROBLEMI RELIGIJE. Iako je to gradivo moguće uključiti u sociologiju, zbog izuzetnog značenja tog problema danas treba izdvojiti i posebni kolegij u IV godini.

14. PRIVREDNA I DRUŠTVENA REFORMA.

Uzimajući u obzir nastavni plan, predloženi nastavni plan i dopunu, mogao bi nova nastavni plan Fakulteta političkih nauka izgledati ovako:

I godina

1. Politologija³ (uključno Povijest političkih doktrina)
2. Ekonomija (Politička ekonomija, Ekonomska politika)
3. Politička filozofija
4. Suvremena politička povijest (od 1789.)
5. Povijest civilizacije
6. Metoda kvantitativne analize
7. Strani jezik⁴
8. Predvojnička obuka

II godina

1. Politologija (uključno Osnove opće političke geografije)
2. Politička sociologija
3. Ekonomija (Polit. ekonomija, Ek. politika)
4. Politička filozofija
5. Suvremena politička povijest naroda Jugoslavije (od početka XIX st.)
6. Osnove demografije
7. Strani jezik
8. Predvojnička obuka

Kao historijski predmet trebalo bi u I godini predavati Povijest političkih doktrina. Imajući u vidu potrebu grupiranja predmeta koji mogu pružiti osnovicu za cjelovitija gledanja, razumljivo je da se u istoj godini predaju: Uvod u politiku, Opća povijest, Povijest političkih doktrina i Povijest civilizacije itd).

³ Pod općim nazivom »Politologija« Ekonomija itd. uključeno je više politoloških ili ekonomskih predmeta (Politička ekonomija, Ekonomska politika, Međunarodni ekonomski odnosi, Uvod u politologiju, Povijest političkih doktrina, Međunarodni politički odnosi itd.

⁴ Gotovo i bez obzira na broj sati poznavanj jezika, ipak, u najvećoj mjeri rezultira iz ličnog zalaganja.

Predmet Osnove opće političke geografije uopće nema propedeutički karakter koji bi određivao njegovo lociranje u I godinu. Upravo obratno – ovaj predmet daje neka definitivna i posebna znanja, i formira što je daleko najvažnije, način gledanja, pa bi bilo logičnije njegovo predavanje u II ili III godini. U idealnom slučaju trebalo bi u istoj godini predavati predmete: Politička geografija, Međunarodni ekonomski odnosi i Međunarodni politički odnosi.

III godina

1. Politologija (uključno »Međunarodni politički odnosi«)
2. Politička socijologija
3. Politička filozofija
4. Međunarodni ekonomski odnosi
5. Međunarodni radnički pokret
6. Metode istraživanja političkih pojava
7. Strani jezik
8. Teorija informacija i komunikacija

Predmet Međunarodni ekonomski odnosi nije predviđen u novom nastavnom planu u prve tri godine, nego samo u Vanjsko-političkom smjeru, u IV godini. Razumljivo je da taj predmet mora naći svoje mjesto u IV godini i to kao specijalizirani kolegij. Ali, zbog izuzetne važnosti trebao bi se predavati jedan opći kurs za sve studente i u III godini. Ekonomski problemi u svijetu, kretanje međunarodnog kapitala itd. su sadržaji bez kojih se ne može zamisliti razumijevanje suvremene svjetske zajednice.

Predmet Međunarodni radnički pokret treba predavati u III godini, budući da se Opća povijest i Povijest naroda Jugoslavije predaju u I i II godini.

IV godina

1. Teoretski smjer. Iz ranije predloženih varijanti A) i B) moguće je sažimanje prezentirati jednu jedinstvenu mogućnost:
  1. Političke institucije
  2. Suvremeni marksizam i politika
  3. Opća teorija političke organizacije
  4. Suvremeni politički problemi i procesi.
  5. Suvremeni ekonomski problemi i procesi.
  6. Politika i pravo
  7. Praktikum politoloških istraživanja

2. Unutrašnje - politički smjer 1. Političke organizacije SFRJ. 2. Pravni sistem SFRJ 3. Jugoslavenska komuna (timski kolegij) 4. Ekonomika poduzeća 5. Politička i ekonomska geografija SFRJ 6. Privredno pravo 7. Radno pravo 8. Znanost o upravi 9. Samoupravljanje 10. Problemi privredne reforme 11. Praktikum političkih ispitivanja 12. Kulturna politika SFRJ	3. Vanjsko - politički smjer 1. Vanjska politika SFRJ 2. Međunarodne organizacije i politička odnosi 3. Moderna diplomatska povijest 4. Suvremena geopolitika i geostrategija 5. Međunarodno javno pravo 5. Međunarodno javno pravo 6. Usporedni politički sistemi 7. Diplomatsko - konzularno pravo 8. Međunarodni ekonomski odnosi 9. Problemi suvremenog svijeta (Case studies metoda). 10. Usporedni privredni sistemi 11. Strani jezik

Relativno veliki broj predmeta na IV godini ne znači preopterećenje studenata, jer znatan dio kolegija predstavlja jednosemestralne kolegije.

Osim navedenih predmeta studenti obavezno upisuju i neke fakultativne predmete: 1. Pedagogija, 2. Retorika, 3. Žurnalistički predmeti (povijest žurnalistike, teorija žurnalistike, tehnika žurnalistike, javno mnjenje i sredstva masovnih komunikacija, ekonomska i politička propaganda, 4. Problem religije, 5. Metode istraživanja političkih pojava, 6. Problemi suvremenog svijeta, 7. Teorija konflikta, orija konflikta.

III

REZIM STUDIJA

1. Princip »GODINA ZA GODINU«. Jedan od najbitnijih faktora koji omogućava normalni studij jest upisivanje slijedeće školske godine nakon svih položenih ispita prethodne godine. Student II, III, i IV godine mora biti angažiran studijem odgovarajuće godine, a ne one prethodne. Problem preopterećenosti studenata političkih nauka nastavnim gradivom tog Fakulteta ne postoji, a to je, najčešće, faktor koji se navodi kao

uzrok zaostajanja u ispitima. Isto vrijedi i za neke druge fakultete društvenih nauka (Filozofski, Ekonomski, Pravni), a upravo su to oni fakulteti koji su najpoznatija po paralelnom studiju. Princip »godina za godinu« znatno će stimulirati rad studenata. Sadašnji režim koji omogućava upis u slijedeću školsku godinu bez dva položena ispita, znači da najveći dio studenata odmah eliminira neke predmete iz kruga svog interesa (položenje predavanja i pripremanje za ispite), a eventualno se polaganje ispita vrši na probu! Ovakvom stavu studenata potpisani ne upućuje nikakvu kritiku, studenti se slobodno koriste svojim pravima u okviru režima studija.

2. STALNA AKTIVNOST STUDENATA. Za normalni i uspješni studij stalna aktivnost studenata predstavlja, također, jedan od najvažnijih uvjeta. Iako se na stalnost takve aktivnosti može prilično utjecati režimom studija, ipak je to sfera djelovanja koja najviše ovisi o studentima i koja se prvenstveno rješava njihovim vlastitim angažmanom i radom, za što nije potrebno potezati nikakva velika pitanja o reformi Sveučilišta i društvenim prilikama.

Međutim, razumljivo je da se na stalna aktivnost studenata može poticati – zato 1. na kraju svakog neparnog semestra studenti treba da polažu kolokvije ili da daju seminarske radove; 2. na kraju parnog semestra studenti polažu eliminatorne kolokvije, pojedinačne, grupne ili kompleksne ispite;

. POLAGANJE KOLOKVIJA I ISPITA

A. Kolokviji i seminarski radovi na kraju neparnog semestra

a) U toku neparnog semestra student treba dokazati svoju stalnu aktivnost sa tri rada (dva usmena eliminatorna kolokvija⁵ i jedan seminarski rad ili obrnuto),

b) Ova tri rada ne mogu suviše opteretiti studenta, jer za svaki ostaje na raspolaganju nešto više od mjesec dana.

c) Studentima se ostavlja slobodan izbor pismenog ili usmenog načina izražavanja; to stimulira sam rad jer je ostavljen slobodan izbor i predmeta i teme kao i načina izražavanja.

d) Pismeni seminarski rad studenti brane pred asistentom kako bi dokazali autentičnost rada; time im se pruža prilika da smeno dokazuju što zastupaju, dok se za ostale prisutne studente ovakav seminar pretvara u diskusioni sastanak.

e) U dogovoru s nastavnikom studenti mogu u toku školske godine izraditi i obraditi koliko god žele seminarskih radova kako bi zadovoljili svoje posebne afinitete i ambicije.

⁵ Kao eliminatorni kolokvij smatra se onaj kolokvij čije će se gradivo pojaviti slijedeće godine kaomaterja nekog grupnog ili kompleksnog ispita.

B. Ispiti na kraju školske godine su pojedinačni, grupni i kompleksni.

Uvođenje grupnih i kompleksnih ispita predstavljalo bi novinu koja bi sigurno imala opće pozitivno značenje, ali zahtijevala i pojačani rad studenata, što se ne slaže s nekritičkim gledanjem, koja u tome vide olakšicu u režimu studija.

Grupni ispit ne znači smanjenje broja ispita, nego jednostavnu kumulaciju kada se u jednom ili dva dana kod jednog, dva ili tri nastavnika polažu srodni predmeti. Ovo, dakako, predstavlja opterećenje za studente, ali ima i pozitivnih posljedica – studenti paralelno savladaju srodne predmete što im omogućava da među njima pronalaze povezanost, interakciju itd. U tom smislu grupni ispit predstavlja viši nivo prema pojedinačnim ispitima.

Kompleksni ispit predstavljao bi najviši i teško dostiživi domet; Takav ispit pretpostavlja da su kandidati kolokvirali na eliminatornim kolokvijima određena znanja, i to iz više predmeta. Izvođenje kompleksnog ispita može biti samo komisijsko. Pitanja kandidatu ne odnose se na materiju jednog nastavnog predmeta posebno, nego na određeni problem. Na osnovi znanja koje je kolokvirao i paralelnog savladivanja nekoliko predmeta student odgovara na pitanja koja zahtijevaju složena i povezana znanja i određeni način mišljenja. Iako kompleksni ispit zamjenjuje više pojedinačnih ispita, on je, ipak, najteži. Praktički to znači da postavljeno pitanje studentu može glasiti: »Politički problemi suvremene Čehoslovačke« za što kandidat mora pokazati kompleksno i primjenjeno znanje iz predmeta Međunarodni politički odnosi, Opća povijest, Suvremeni marksizam, Međunarodni ekonomski odnosi, Politička geografija i sl. Kompleksne ispite trebalo bi primjenjivati u III i IV godini studija.

Bez obzira na li se radi o pojedinačnom, grupnom ili kompleksnom ispitu, svake se školske godine bar jedan od ispita mora sastojati od pismenog i usmenog dijela.

Na osnovi gore navedenog moguće je dati shemu studentskih obaveza.

I godina:

1 semestar – usmeni kolokvij i pismeni seminarski rad, (ukupno tri rada)

2 semestar – pojedinačni ispiti i eliminatorni kolokviji

U I godini studenti su u većoj mjeri orijentirani na prikupljanje znanja. Sada su oni prvi puta zamijenili lakši srednjoškolski sistem kada su više puta u toku godine odgovarali manje partije gradiva, s potrebom da spremne ispit za čitavu školsku godinu. Zato u prvoj godini nije potrebno inzistirati na grupnim ili kompleksnim ispitima. Princip od lakšega složenijem treba i ovdje da ode do izražaja.

II godina:

- 1 semestar – tri rada (pismena ili usmena)
- 2 semestar – pojedinačni ili grupni ispiti koji će uključiti i gradivo eliminatorskih kolokvija iz prethodne godine; dakle, grupni ispit koji obuhvaća nekoliko predmeta i gradivo dviju godina.

III godina:

Isto kao i u II godini, s tim da se uvode kompleksni ispiti.

IV godina:

Pojedinačni ispiti za jednosemestralne kolegije i kompleksni ispiti (dva ili tri veća kompleksna ispita)

4. Diplomski rad studenti biraju iz kolegija onog smjera koji su upisali. Rad bi trebao biti kompleksnog karaktera, što znači da bi uključivao sadržaje nekoliko predmeta. Kandidat brani rad pred komisijom.

5. U savladivanju jednog stranog jezika studenti se moraju toliko osposobiti da se već u III godini studija služe stranom literaturom za izradu seminarskih radova. Izrada diplomskog rada, također, treba uključivati literaturu i izvore na jednom stranom jeziku.

6. Kod svih vrsta ispita, a naročito onih kompleksnih, kao posebno pitanje može se pojaviti pitanje o pregledu literature i izvora za odgovarajuće znanstveno područje, budući da poznavanje literature i izvora ima za kasniji samostalni rad trajno i neocjenjivo značenje.

7. Režim polaganja ispita treba što više liberalizirati, pogotovo za apsolvente i ponavlače – njima treba omogućiti polaganje ispita svaki mjesec u dogovoru s nastavnikom.

8. Da bi se zadovoljili afiniteti studenata, treba omogućiti da slušači bilo kojeg smjera IV godine upišu fakultativno bilo koji dodatni kolegij iz drugih smjerova. Također, treba omogućiti da studenti I, II i III godine upišu i bilo koji dodatni, specijalizirani kolegij smjerova IV godine. Studentima Fakulteta političkih nauka treba omogućiti da upišu pojedine predmete na drugim fakultetima. Paralelno studiranje ne treba stimulirati.

9. Kako bi se olakšao rad studentima i pridonijelo razvijanju sposobnosti za šira i sintetizirajuća znanja, spoznaje i način gledanja i mišljenja moguće je braniti ideju po potrebi adekvatnog grupiranja i smanjenja broja ispita. U tome dakako ne treba ići predaleko; mogući misaoni procesi – čenje napamet, usvajanje znanja, razvijanje sposobnosti mišljenja, zaključivanja i rješavanja problema, sposobnost za analizu i sintezu – nisu i ne mogu biti konfrontirani sa potrebom svoje verifikacije, čemu bitno pridonose i ispiti. **K o n t r a v e r z a**

oko učenja i studiranja je besmislena – studiranje nije moguće bez smislenog učenja, a smisleno se učenje, ovisno o dubini i intenzitetu, može identifikirati sa studijem. Potreba o intenziviranju studija na račun učenja više je rezultat određene mode; u očima, nažalost, znatne većine studenata zapostavljanje učenja znači zapostavljanje rada. Insistiranje na postavci da su studenti suviše opterećeni učenjem zbog čega ne mogu studirati ne odražava stvarne odnose.

IV

PRILOG

Kao ilustracija mogućeg izvodenja kompleksnog kolegija po principu Case studies metode, navode se dva primjera:

I. Pitanje vijetnamskog rata, do danas je s najkvalificiranijih mjesta nebrojeno puta okarakterizirano kao jedan od najvažnijih svjetskih problema međunarodnih odnosa, ideologije, rata, mira i humanosti. Nedovoljna informiranost o malim narodima bio je problem koji je u toku II svjetskog rata pogađao i nas.

Ovakav kolegij trebao bi obuhvatiti i slijedeće sadržaje:

1. Historijat raspada kolonijalnog sistema u jugoistočnoj Aziji,
  2. Ekonomsko-geografske karakteristike i razlike Sjevernog i Južnog Vijetnama
  3. Geopolitičke karakteristike, problem »okruženja«, sukobi u Rimlandu, gerilski rat u ekstremnim prirodnim sredinama
  4. Odnosi Vijetnam-Kina,
  5. Problemi kineske emigracije u jugoistočnoj Aziji
  6. Biografija Ho-Ši-Mina i njegovo značenje kao ideologa oslobodilačkog rata; značenje ostalih ličnosti.
  7. Religiozni i silozofski aspekti oslobodilačkog rata i različiti vidovi otpora.
  8. Raspored religija u jugoistočnoj Aziji
  9. Teorija lokalnih ratova i vojno značenje Vijetnama
  10. Problemi Laosa i Kambodže obzirom na direktni granični kontakt sa Vijetnamom i eskalacija rata.
  11. Razvoj unutrašnjih političkih prilika u južnom Vijetnamu.
  12. Međunarodna aktivnost za rješenje krize
  13. Aktivnost Jugoslavije za rješenje krize
  14. Informacije i ocjene o dosadašnjim pregovorima
  15. SEATO-pakt i drugi sporazumi u SE Aziji
  16. Bibliografija.
- itd.

II. Problemi graničnih krajeva Jugoslavije (Istra) mogu biti vrlo specifični. Primjer Istre ukazuje da se i poslije relativno duge pripadnosti nekih graničnih teritorija novoj Jugoslaviji još i danas mora insistirati na afirmaciji onih integrirajućih procesa koji bi novooslobođene krajeve što više privezali uz ostali jugoslavenski prostor.

1. Formiranje današnjih granica i historijski razvoj Istre.
2. Razvoj političkih i ekonomskih odnosa s Italijom
3. Rješenje tršćanskog pitanja
4. Geografske karakteristike Istre i osjetljivost geopolitičkog položaja
5. Razvoj etničke strukture u Istri
6. Suvremeni proces litoralizacije i depopulacije unutrašnjosti
7. Ekonomski problemi i razvoj turizma
8. Problemi povezanosti sa zaleđem
9. Malogranični promet
10. Doprinos Istre hrvatskoj i jugoslavenskoj kulturi
11. Bibliografski pregled.
itd.

U izvođenju ovih specijaliziranih kolegija sudjelovali bi politolozi, filozofi, ekonomisti, geografi, geopolitičari, sociolozi, historičari i publicisti.

Eduard Kale

Bez obzira na teškoće pa i dileme kad se govori o Fakultetu političkih nauka, treba govoriti s optimizmom. Osnova za to jest prvo, činjenica da mi u zemlji uopće imamo fakultet političkih nauka; jer postojanje Fakulteta političkih nauka kao institucije izraz je demokratskog društva, bez obzira kakav opseg te demokracije bio – to znači da je politika prestala biti ekskluzivna društvena sfera; drugo, da su poslije svega šest godina nastavnici ovog Fakulteta, školovani na raznim drugim, uspješni doći do jedinstvenog plana Fakulteta; treće, po prvi puta kod nas se – u natječajima počinje tražiti stručni politolog. U dilemi o profilu kadrova koje stvara ovaj Fakultet: stručnjak ili humanist, naglašava se od mnogih ono drugo. Prije četiri godine, kad smo imali simpozij o istoj ovoj temi i sâm sam isticao i predložio da bismo trebali biti humanistički fakultet, a ne političkih nauka. Danas, međutim, mislim da se on ipak treba zvati Fakultet političkih nauka, kao što se i zove. Time bi mi bil samo humanisti, mi bi u najboljem slučaju postojali kao klub humanista, ali ovo je ipak institucija drugog karaktera.

Kada govorimo o demokraciji, ne govorimo samo o demokratskom ili nedemokratskom odnosu drugih prema nama, nego postavimo i sami sebe, našu instituciju u općedruštveni kontekst. Svaki fakultet kao nova institucija nastaje iz potrebe društva – toga mormao biti primarno svjesni. U svom ranijem prilogu ovoj temi («Politička misao», br. 1./1965.) raspravljao sam o pretpostavkama za otvaranje ovakve institucije. Bitno je razlučiti; da li trebamo naučno-istraživačku ustanovu, onda treba osnovati institut; treba li škola za neke specijalne stručnjake – treba osnovati školu; treba li studij jedne znanstvene oblasti – tad se osniva fakultet. Zašto smo mi bitno tu? Meni se čini da je ovaj naš novi plan pokazao da mi, u našoj ustanovi, možemo sjediniti sve te tri intencije: da ovo bude i naučno-istraživačka ustanova, i nastavna, i studij.

Kako se ove intencije, posebno studij, vide u planu. Svi smo se mi definitivno složili da je politika takav društveni fenomen koji se gleda ne samo sa jednoga nego sa svih aspekata. Prema tome, u plan studija i istraživanja moraju ući discipline: politologije, sociologije, ekonomije, filozofije i povijesti. Zbog prožimanja nauke i nastave plan napušta predmetnu nastavu i uspostavlja nastavu kolegija. Time se daje manevarski prostor znanstvenim disciplinama. Upozorio bih samo radi jasnoće, kad je riječ o predmetnoj nastavi i nastavi u kolegijima, da su to samo forme nastave, jer neki misle da se radi i o metodama. I u predmetnoj nastavi i u nastavi po kolegijima, istina, implicira neki intenzivniji rad. Međutim, sama metoda je vrlo važna. I zato, osim do sada pokazanih nekih loših strana koje su više izraz sekundarnih uvjeta, princip aktivnog studija treba ponovo aktualizirati u svom intenzitetu, jer mu je u ovako postavljenom planu pravo mjesto.

Realizacija načelno postavljenog plana odvija se kroz program, profiliranje ovoga dobija presudan značaj. Kakav prostor dati ranije spomenutim disciplinama, kakvim metodama povezati naučnoistraživački, naučni i nastavni rad, kako izvršiti njihovo ukrštavanje kao i interdisciplinarnu vezu, na sve ovo treba da odgovori jasno definirani i razrađeni program.

Kroz program treba realizirati ideju o jedinstvenoj ustanovi, koja ima trostruku funkciju naučnoistraživačku, nastavnu i studijsku; ustanovi koja znanstveno istražuje političku sferu u našem društvu, daje teorijske temelje i znanstvena objašnjenja političkog fenomena i stvara stručnjake za odgovarajuće društvene službe – politologe; da se različiti činioci unutar naše ustanove, ne samo institucionalni: sektori, službe, discipline već i ljudski (nastavnici, studenti, istraživači u institutu) nađu ujedinjeni i povezani. Svako razjedinjavanje bilo bi štetno za našu, relativno mladu, ustanovu. Ne smijemo se precjenjivati nikakav faktor koji bi išao na tu soluciju, jer je njegova neposredna korist mnogo manja od dugoročne štete koju može značiti porast ustanove.

Ako uzmemo za primjer specijalizaciju, odnosno usmjeravanje (skloniji sam ovoj drugoj soluciji, jer nije samo riječ o različitosti termina). Iako se javlja neposredna praktična, društvena potreba za različitim profilima kadrova: žurnalistima, institutskim radnicima, konzularno-diplomatskim službenicima, politolozima informativnih službi itd., bilo bi štetno toga radi ići na cijepanje jedinstvenog studija, jer se i unutar njega mogu izvršiti različita usmjeravanja, kao što se kroz različite oblike i metode nastave mogu dati neophodna, pozitivna, činjenična znanja studentima različitih orijentacija. To se može riješiti: seminarima interdisciplinarnog karaktera, seminarskim radnjama i literaturom, uključivanjem studenata u istraživački rad instituta, fakultativnim predmetima, izborom diplomskih radnji i sličnim.

Iskustva drugih ovakvih fakulteta u svijetu nas upozoravaju koliko je dug i složen rad neophodan za definitivno profiliranje političkog studija i situiranje ovakve ustanove kao ravnopravnog i bezrezervno prihvaćenog partnera u sveučilišnu zajednicu pojedinog društva. Osim početnih problema i teškoća pred nama tek stoji golemo institutsko istraživanje ovog fenomena kod nas i teorijske analize. Izvorna domaća djela i prijevodi strane literature i stoga da se izbori mjesto da politološka literatura dobije mjesto u izdavačkim kućama i opseg u njihovim planovima, ravnopravan ostalim društvenim znanostima. Da uloga politologa, kako stručnjaka tako i znanstvenog radnika, dobije adekvatno mjesto u javnom društvenom životu nacije i šire državne zajednice.

Ne samo da ovisno o društvenoj klimi ovisi prostor društvene demokracije, već i sami politolozi po svom profesionalnom pozivu moraju produbljivati i proširivati taj opseg. Stoga, iako je osnivanje i opstanak ovakve ustanove izraz i znak određenog stupnja demokratizacije društva, sami politolozi moraju postati akteri njenog unapređenja. Ovakva ustanova, ovakvi stručnjaci upravo i nastaju iz te društvene potrebe i vrše tu funkciju. To je velik i plemenit poziv ovakve institucije, produbljivanje i proširivanje ove najveće tekovine društvenog razvoja. Zato se ustanova ne smije ograničiti samo na pomoć, podršku i vezu s bilo kojom pojedinačnom društvenom institucijom, sektorom, grupom – (političkom, ekonomskom, kulturnom), već društvom u cjelini. Kao društveno potrebna i korisna, naučna i nastavna ustanova mora se i postaviti kao subjekt u društvenoj zbilji, a ne kao inferiorni i bojažljivi servis. Od početka mora voditi računa i graditi personalitet značajnog društvenog subjekta; samo tako ona nikad neće dovesti u pitanje svoju egzistenciju. Moderno vrijeme je vrijeme nauke više nego bilokoje dosad, pa ako je nauci potrebno društvo i društvena podrška, još više je samom društvu potrebna nauka. A čitava sfera javnog djelovanja, koja je kroz povijest bila pretežno zastrta i rezervirana uskom krugu izabраниh ili predodređenih, razotkriva se i postaje javna stvar i obaveza sviju – u takvoj situaciji ovakvoj s ustanovi postavlja golemo područje izučavanja i velik značaj njenog djelovanja.

Ako nas ovi zadaci mogu preplašiti ili obeshrabriti opsežnošću i značajem, spoznaja o društvenoj korisnosti našeg rada i njegovu karakteru, kao i činjenica da je nešto već postignuto, da tendencije razvoja pokazuju povoljniju društvenu klimu potrebe i mogućnosti našeg rada, ta spoznaja nas može samo ohrabriti.

Pavle Novosel

Ovaj je napis nastao iz potrebe da se sa stajališta stvarno postojeće suvremene znanosti odgovori na neke teze koje su se javile u izlaganju i diskusijama pojedinih referenata na simpoziju »Marx i politička znanost«.

Nerijetko se u izlaganjima različitih autora zavlja tvrdnja da Marx nije bio empiričar. O tome se, doduše, raspravljalo već na Simpoziju o metodologiji socioloških istraživanja, koji je organizirao Odsjek za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, godine 1964. i to s jošvećom jasnošću i nedvosmislenim zaključcima. No, kako se ta tema ponovno javila, potrebno je, ipak, osvrnuti se na nju.

Moje je uvjerenje da je Marx ipak bio empiričar i to jedan od prvih i do sada najboljih empiričara s područja društvene znanosti. Nije potrebno pozivati se na tekstove – oni su dobro poznati. Naime, iz njih se jasno vidi da se Marx, kada mu je to bilo potrebno i kada mu je to bilo moguće, itekako služio empirijskim materijalima u svom znanstvenom radu (čak se smatra da je upravo on sproveo jedno od prvih anketnih istraživanja u povijesti). Meni se čini važnijom činjenicom da netko uopće može tvrditi kako Marx nije bio empiričar. To može jedino značiti da postoje fundamentalni nesporazum u pogledu samog izraza, a i u pogledu pravnog karaktera suvremene znanosti. Pokušat ću u kratkim crtama upozoriti na neke momente o kojima bi na tom području trebalo voditi više računa.

Prvo, empirijska znanost nije empirijska zato što bi se zadržavala samo na prikupljanju iskustvenih podataka, koje bi onda izlagala u obliku zamršenih tabela i nerazumljivih statističkih pokazatelja. Ona nije empirijska niti zato što bi onda svoja uopćavanja vršila, ostajući na razini tih istih i tako prikupljenih podataka. Zamišljati suvremenu empirijsku znanost – pogotovu politologiju i sociologiju – na taj način, znači, zapravo, podmetnuti joj karakter koji ona uopće nema a kojije, možda, (a i to nije sigurno) imala prije kojih stotinu ili više godina. Pogledaju li se suvremeni znanstveni radovi empirijskog karaktera – a to bi svakako se odvaži govoriti o suvremenoj znanosti morati učiniti – odmah postaje vidljivim da tu nema ni govora o nekom površnom prikupljanju fakata bez ikakve veze s teorijom. Ono što karakterizira suvremenu znanost, to je upravo stalno nastojanje, nekada, doduše, više, a nekada manje uspješno da se ostvari integracija teorije i iskustvenih podataka, baš kao što je to sam Marx

radio. U stvari, suvremena je znanost po svojim konačnim intencijama bitno teorijska aktivnost: njen je osnovni cilj da izgradi pojamovnu rekonstrukciju pojedinih sektora prirodne ili društvene stvarnosti, pri čemu se ona sve više i više udaljuje od razine osjetne pojavnosti, nastojeći da pronade mali broj skrivenih procesa koji determiniraju većinu raznolikih zbivanja u pojavnom totalitetu. Tu je upravo riječ o onoj Marxovoj metodi »apstrakcije«, koja je po našem sudu dobila krivi naziv, jer se ne radi samo o tome da se na mehanički način izdvoje određeni elementi ili aspekti nego se često traži da se oni kreiraju na temelju naslućivanja na koja upućuju kretanja na pojavnoj razini. Najbolji dokaz ovakve usmjerenosti suvremene znanosti jest potreba uvođenja metode operacionalizacije, i to upravo zbog toga što su se teorijske tvorbe kojim barata suvremena znanost tako udaljile od vidljive razine stvarnosti, da je potrebno provesti i čitav jedan metodički postupak kako bi se do nje ponovno došlo (za svrhu verifikacije).

Suvrmea znanost nije, dakle, empirijska zato što bi se zadržavala na prikupljanju iskustvenih podataka i intelektualno ostajala na toj razini, nego, u prvom redu, zato što se u postupku provjeravanja teorijskih tvribi u velikoj mjeri služi iskustvenim podacima. Inače, ona je itekako teorijska, o čemu se jedanput za svagda može uvjeriti svakako tko makar i malo proviri u opstojeću znanstvenu produkciju.

S tim u vezi meni se lično nameće jedno važno pitanje: da li je moguće stvarnost zahvatiti uz pomoć instrumenata koje smo sami stvorili, tj. da li je i kako moguće da su naše pojamovne rekonstrukcije stvarnosti (jer o tome je upravo riječ) »objektivne«. Naravno, pitanje je postavljeno in modo philosophico, tj. traži se samo objašnjenje činjenice u koju nije moguće posumnjati. Ljudska praksa, naime, nedvoumno pokazuje da mnogi znanstveni pojmovi imaju dovoljno korespondencije sa stvarnošću da budu upotrebljivi u osvajanju te stvarnosti vladanju njome.

Po mom sudu odgovor leži u ispravnom načinu shvaćanja samog spoznajnog procesa. Ako taj proces shvatimo statički (kao što ga je shvaćao npr. Kant) pa pomislimo da su kategorije spoznavanja unaprijed adekvatne stvarnosti, onda jedino tumačenje korespondencije leži u »preetabilnoj harmoniji« i drugim religijskim shvaćanjima. Ako pak ljudske kategorije shvatimo dinamično (kao što je to radio Hegel) ali ih pretpostavimo samoj stvarnosti (odnosno identificiramo s njome), onda dobivamo hegelijanski autizam, koji je Marx tako izvrsno kritizirao. Izlaz treba potražiti u pojmu prilagodavanja, pri čemu naravno odmah otpada i ideja o tome kako postoji savršena korespondencija između ljudskih kategorija i stvarnosti (upravo ono što nam iskustvo svakodnevno potvrđuje). Ljudska je spoznaja zapravo proces, i to istodobno individualni i grupni proces, u kojemu se pojmovi postepeno izgrađuju i to kroz individualnu i društvenu upotrebu. I baš ta upotreba (kao što je to znao Marx) omogućuje da se oni korigiraju i izgrađuju u pravcu sve bolje korespondencije sa stvarnošću. Upravo u svom nastojanju da sebi podredi stvarnost čo-

vjek mora da je upozna i to u golemoj većini slučajeva, upravo onakvom kakva jest. Dok god mu to ne pođe za rukom pojmovi koje je on, govoreći apstraktno, slobodan stvarati po vlastitoj želji, jednostavno nisu upotrebljivi u praksi, tj. ne »funkcioniraju« u zadovoljavanju ljudskih potreba. A kada se ustanovi da neki pojam ne funkcionira, potrebno ga je dalje mijenjati, što često puta nije ni lako ni jednostavno.

Naravno, u procesu izgradnje znanstvenih pojmova nema nekog nepogrešivog mehanizma, koji bi uvijek i bezuvjetno dovodio do valjanih rezultata. Neki put postoje situacije u kojima određene krive predodžbe mijenjaju očekivanja ljudi, tako da ih oni svojim ponašanjem potvrđuju. Ili, pak, neka ispravna predodžba može izazvati ljude na kontraakciju, tako da je ona time opovrgnuta. Postoje, također, situacije u kojima zakazuje i znameniti kriterij »intersubjektivnosti«, jer je moguće da grupa ljudi podlegne kolektivnim iluzijama ili halucinacijama (to je upravo slučaj s nekim ideologijama). No, znanost treba promatrati u jednom širem društvenom i vremenskom horizontu. Tada postaje vidljivim da u razmjerima svjetske zajednice i duljih vremenskih raspona znanstveni proces gotovo uvijek dovodi do spoznaja koje su adekvatne stvarnosti na određenom stupnju razvijenosti ljudskih potreba. Znanost se u suvremenom svijetu konstituirala u jednu međunarodnu jedinicu, koja u sebi nosi natjecanje i zato djeluje kao kritički aparat za sve doprinose koje pojedini učenjaci i istraživači predlažu. U toj znanstvenoj zajednici postoji čak eksplicitan zahtjev za što kritičnijim stavovima prema vlastitim rezultatima, kao i prema rezultatima svih ostalih pripadnika te zajednice. Zato su u znanosti vrlo rijetki slučajevi u kojima bi se neka teorijska tvorevina, koja u sebi nema dovoljno elemenata korespondentnih sa stvarnošću, mogla dulje održati. Upravo u toj karakteristici samokorektivnosti znanosti leži njena snaga i prava joj to omogućuje da bude stvarnim sredstvom sve boljeg osvjetljanja svijeta od strane čovječanstva.

Ponekad se javljaju i takve predodžbe o suvremenoj znanosti po kojima se u njoj može dokazati sve ono što učenjak unaprijed zamisli u obliku neke, njemu drage hipoteze. Osnovno što takvi kritičari moraju naučiti, jest da razlikuju »dokazivanje« od »provjeravanja«. U nauci se, naime, ne ide za tim da se neka teorijska tvorba dokáže, već da se provjeri, a to su dvije bitno različite stvari. Dokazivati znači nastojati da se nešto potvrdi (ponekad i pod svaku cijenu), a provjeravati, u biti, znači nastojati da se nešto obori. Čini mi se da, se upravo u toj skrivenoj, iako fundamentalnoj orijentaciji, razlikuju učenjaci od ideologa i društvenih kritičara. Pa, iako svi oni pokušavaju nešto reći o stvarnosti, njihova je osnovna orijentacija pri tome drugačija, i stoga njihova aktivnost dovodi do bitno različitih rezultata sa stajališta korespondencije stvarnosti. Znanstveno obrazovanje se upravo i sastoji u tome da se budući istraživač sensitivizira prema vlastitim i tuđim ideosinkrazijama, kako bi im se moglo oduprijeti. Od učenjaka se nadalje traži da svaku

svoju tezu argumentira. Inače ona ostaje na razini hipoteze, koju je tek potrebno provjeravati. A kako i sami argumenti podležu sumnji, to se traži da i oni budu dokazani. To znači da su neprihvatljivi argumenti koji počivaju samo na impresijama jedne osobe ili na ličnom miljenju pojedinca. Upravo zbog toga suvremena znanost se okreće samoj stvarnosti, koja je na koncu, ipak najbolji argument.

Ovaj slijed misli dovodi nas do jasnijeg poimanja uloge empirijskog (iskustvenog) elementa u takozvanim empirijskim znanostima. Danas se može vidjeti da ta empiričnost i nije neki bitni element suvremene znanosti, već da se njena bit sastoji u nastojanju da dođemo do sigurne spoznaje. Ako nam takvu spoznaju daje spekulacija, onda neka to bude metoda znanosti, a ako ne, onda to ne može biti. Za probleme koji zanimaju suvremenu znanost, najpouzdanijim sredstvom argumentacije i provjeravanja pokazali su se upravo empirijski podaci. No, to ne znači da ona neće upotrijebiti neku drugu vrst podataka ako se to pokaže pouzdanijim. Treba dakle govoriti o znanosti, misleći pri tome na ljudsko nastojanje da se dođe do sigurnih spoznaja o stvarnosti koja nas zanima (nasuprot Platonu koji je tražio samo sigurnost spoznaje), a ne o »empirijskim« ili bilo kakvim drugim znanostima. Tim se može izbjeći naglasak na jednom nebitnom aspektu ove ljudske djelatnosti.*

Daljnji prigovori suvremenoj znanosti polaze od njene povezanosti s ljudskim vrednotama. Kako su ljudske vrednote uporišna tačka od koje nesumnjivo polazi naučni interes, zamišlja se da znanost ne može biti objektivna, tj. da ne može rekonstruirati stvarnost tako da teorijski modeli imaju nekih korespondentnih elemenata s tom stvarnošću. Misli se da učenjak, polazeći od vrijednosti, mora iskrivljavati stvarnost u svojim teorijskim rekonstrukcijama.

Na temelju dosadašnjih izlaganja očito je da i ova teza polazi od krivih poimanja suvremene znanosti i suvremenih znanstvenih nastojanja. Učenjak zapravo želi samo provjeriti svoju hipotezu, a ne dokazati neku tezu i to još poda svaku cijenu. Bez obzira da li je do svoje teorijske konstrukcije došao na temelju svojih ličnih ili na temelju društvenih vrednota, on je dužan, dok djeluje u ulozi učenjaka, da se prema toj rekonstrukciji postavlja kritički. Kako to nije uvijek lako, postoji kao dodatni korektiv naučna zajednica, u kojoj se prije ilig kasnije nađe netko tko polazi od suprotne vrednote.

* Kod nekih se autora može opaziti da, u svom opravdanom nastojanju da dokažu kako prava znanost mora biti teorijska aktivnost, u smislu traganja za onim što je bitno i opće, pomalo zaboravljaju da između znanosti i filozofije, ipak, postoji korjenita razlika. Ona se sastoji upravo u znatno većoj kritičnosti znanosti prema argumentima. Za učenjaka citati iz djela autoriteta ne predstavljaju dokaze... Uostalom, može se postaviti pitanje onima koji smatraju da je istraživanje »biti bića« neka njihova privatna domena: po kojem kriteriju znaju da su sigurno otkrili tu bit? Pravo znanstveno mišljenje ne polazi od te metafizičke hipoteze jedne biti bitka, nego traži skrivene procese ili aspekte realnih totaliteta za koje unaprijed nije sigurno da li su uopće tu i koliko ih je. Zatim putem ispitivanja konsekvencija provjerava: da li su pronađeni skriveni procesi zaista bitni i zaista prisutni. Sve dok određeni mislilac ne počne činiti to isto, tj. dok ne počne verificirati svoje hipoteze, imamo pravo da sumnjamo u njegove zaključke. A kada to jednom počne činiti, onda tek postaje pravim znanstvenikom.

Prema tome, nemjesno je govoriti o utjecaju vrednota u smislu neminovno krivih zaključaka učenjaka. Kao brana uostalom služi i čitava verifikacijska aparatura suvremene znanosti, koj je i izgrađena s ciljem da se što je moguće više izbjegne subjektivizmu pojedinog istraživača.

No kako zapravo djeluje vrednote u radu istraživača? Čini se da one u prvom redu određuju krugove interesiranja znanosti, tj. usmjeruju znanstveni rad prema određenim grupama problema. Ako se takav utjecaj vrednota želi nazvati neobjektivnošću, ja nemam ništa protiv toga, po uvjetom da se ta neobjektivnost razlikuje od one kojoj smo maločas govorili. Pod utjecajem vrednota, bilo pojedinaca, bilo grupe bilo čitavog društva, istraživači će dakle biti aktivniji na jednom području znanosti nego na drugom. Ako na primjer istraživač polazi od vrednote harmoničnog, stabilnog društva, to će ga vjerojatno uputiti na druge probleme nego što bi to bilo u slučaju da polazi od vrednote revolucioniranja postojećeg društva. Bitno je pri tome uvidjeti da će, u koliko u jednom i u drugom slučaju naiđe na isti problem, znanstveni rezultati biti isti, što se najbolje vidi u nizu slučajeva kada su istraživači različitih vrijednosnih afiniteta, istraživali stu temu. Naravno, sve pod uvjetom da se pridržavaju naučne metodike i da zaista provjeravaju svoje hipoteze, a ne na način ideologa ili društvenih kritičara, da nastoje da ih pod svaku cijenu dokažu. Vrednote djeluju dakle tako, da dolazi do selektivnosti u izboru problema istraživanja. To znači da će u nekoj sredini u određenom razdoblju biti više istraživana jedna vrst problema dok će drugi problemi biti relativno zanemareni. Pa iako takva situacija nije baš najsretnija, ona ima i svojih prednosti.

Ne upuštajući se dalje u problem vrednota i njihova uticaja na znanstveno istraživanje (što je zapravo jedan iskustveni problem), ukratko ću još dodirnuti pitanje »pozitivnosti« nasuprot kritičnosti suvremene znanosti. Izraz »pozitivizam« upotrebljava se u mnoštvu značenja. No u koliko se pod time misli na sigurnost spoznaje onda treba otvoreno reći da je suvremena znanost itekako pozitivna i da štoviše, takva pozitivnost, prdstavlja jdenu od njenih glavnih prednosti. No u koliko je riječ o pozitivizmu kao pristajanje uz postojeću stvarnost, odnosno postavljanju te stvarnosti na pijedestal vrhunske vrednote, ona suvremena znanost, učevidno, nije pozitivistička. Štoviše, za nju bi se moglo ustvrditi da je zapravo imanentno kritična. Pri tome ne misli na onu kritičnost koja se kod mnogih suvremenih znanstvenika (osobito s područja društvenih znanosti) očituje kao polaznje od vrednota jednog novog, boljeg svijeta, već na kritičnost koja se rada iz snimanja i analize postojećega. Naime u koliko je neko društvo, ili neka društvena grupa prihvatila odrđeni društveni ideal, određeni društveni projekt onda snimka postojećeg stanja nije ništa drugo nego jedna imanentna kritika toga stanja. A kako društvena znanost obično u izboru svoje tematike polazi upravo od takvih projekata (bilo za društvo u

cjelini bilo za neke njegove parcijalne situacije), ona svojim rezultatima postaje kritika postojećega, ako se to postojeće, kao što je najčešće slučaj, razlikuje od zamišljenog ideala.

U našim mršavim znanstvenim nastojanjima na području društvenih znanosti, nalazimo jedno područje koje se nešto malo više istraživalo. To je područje raspodjele utjecaja ili raspodjele društvene moći. Interes za tu temu razumljiv je u nas, jer naše društvo želi izgraditi samoupravne odnose u kojima ključni element predstavlja upravo raspodjela moći. I upravo taj slučaj jasno pokazuje imanentnu kritičnost znanosti. Naime, sva takva istraživanja pokazala su da je raspodjela moći u nas još uvijek izrazito asimetrična i da prema tome pred društvom predoje krupni napori da bi otišlo dalje u zacrtanom pravcu. Slučaj ujedno pokazuje kako polazna vrednota ne može djelovati na rezultate znanstvenog istraživanja, jer bi inače rezultati morali pokazati kako je stvarno stanje u skladu s polaznom vrednotom (a uz nju pristaju i sami istraživači).

Zaključujem da je suvremena znanost teorijski upravljena aktivnost koja traži sigurnu spoznaju bitnih elemenata stvarnosti i pri tome se služi najjačim argumentima koji joj stoje na raspolaganju. Ujedno je to jedna samokritična i samokorektivna djelatnost u kojoj se hipoteze provjeravaju a ne dokazuju. Polazeći u svom izboru tema od vrednota, znanost im ne podleže u svojim zaključcima. A upravo to polaznje od vrednota dozvoljava joj da je imanentno kritična prema postojećemu (a ne pozitivistička) jer otkriva jaz između stvarnosti i ljudskih projekata.

Ivan Babić

Želio bih da o nekim bitnim pitanjima pokrenutim u diskusiji ponšto kažem:

U diskusiji je pokrenuto pitanje: da li ćemo odgajati tehničare moći ili humanistički orijentirane politologe? Želio bih znati: da li je to realna dilema? Postoji li, naime, opasnost da netko u nas odgaja tehničare moći? Ako ta opasnost realno ne postoji, onda mislim da raspravljamo o jednoj umjetnoj dilemi.

Zatim je u diskusiji pala tako velika riječ kao što je demokracija i u vezi s njom demokratski karakter politološke nastave. Netko je u toku simpozija rekao: čim se o jednoj riječi ili o nečem previše govori, znači da toga nema. Pa kada se ta velika riječ demokracija uvodi u diskusiju o profilu politološkoga studija i kada se pleđira za demokratizaciju politološke nastave, onda bi moglo izgledati da ovdje te demokracije nema, ili da je netko ugrožava. Ako je tome tako, to bi trebalo dokazati i javno reći. Inače, ako se to ne dokaže znači da se govori o problemu koji kao zbiljski problem ne postoji,

Time nipošto ne želim reći ni tvrditi da nam tema o demokratizaciji nastave nije važna. Ja mislim da su je jutrošnji referenti pretpostavili u svojim izlaganjima. Kada je u referatima bilo govora o tome da student ne bude objekt, nego subjekt nastave i da nastava treba da bude problemska, a ne informativna, ja sam se prisjećao misli anglo-amerikanskog filozofa Whiteheda da, sa stajališta informacija i informativnosti, fakulteti ne bi trebali opstojati još od Gutenberga na ovamo. Ako sveučilište treba da opstoji ono, dakle treba da opstoji ne zbog informativnosti, nego stoga što je nastava, nastavni rad, diskusija sa studentima itd, jedan imaginativni proces, u kojem se istraživač provjerava u međukomunikaciji sa drugim, tj. sa mladim čovjekom čije su ideje manje podložne sklerozi. Kada se u tom kontekstu govori o demokratizaciji nastave, dozvolite da primjetim šta ona, jednostavno kazano, znači. Za mene to znači da u našim seminarima, u našim diskusijama, u našim kolegijima nijedna ideja ne treba da bude bremsana, ma kako apsurdnom izgledala, ne treba da se na neki način pravno legitimira kao »dozvoljena«. U našim seminarima ne smijemo, dakle, proskribirati ideje, pa ni one koje nam se naizgled čine apsurdnim li takvim da udaraju protiv svih naših vjerovanja. U intelektualnoj komunikaciji nitko nema prava da svojata monopol na neku ideju i da kaže da je neka druga ideja, suprotstavljena toj monopolnoj ideji, subverzivna. To, dakle, znači demokratizaciju nastave i ona je implicitna u svemu najboljem što je sveučilište odvajkada činilo, štaviše to je pretpostavka na kojoj sveučilište opstoji.

Pitanje demokratizacije postaje delikatnim, pak, tada kada netko s Fakulteta ili iz Politološkog društva intervenira u javnosti političkim gestom i to potpisujm svojom funkcijom, ili svojim položajem, ili svojim činom ovdje u hijerarhiji. Kada to netko čini, a s nama ostalim nije sklopio nikakav dogovor, onda on zapravo čini jedan nedemokratski gest prema nama svima. Naime, dada nas svojim djelovanjem u javnosti, preciznije svojim političkim djelovanjem, dovodi u pitanje mi ga moramo dezavuirati i zahtjevati da se takve stvari, koje se u javnosti poduzimaju kao akcije od bilo kojih segmenata naših organiziranih oblika djelovanja prethodno stave na diskusiju; da se prethodno vidi da li to u ime naših ustanova može biti potpisano. Mi živimo u jednom realnom društvenom i političkomprostoru i zahtijevati, da netko imade punu slobodu, da neovisno od svih institucionalnih aranžmana postupi, ipak, se potpisujući kao pripadnik institucije, značiti previše.

Demokracija se sastoji i u tome da student dolazi i da govori na svim seminarima i na svim stručnim diskusijama, birajući po volji ideje i argumentaciju. Ali, ako student želi da završi politološki studij, on mora proći određene institucionalne zahtjeve, mora položiti odgovarajući ispite. Demokracija se ne sastoji u tome da nekome dademo legitimaciju da je diplomirani politolog, a nije prošao kroz sve selektivne stupnjeve, i to prema najrigoroznije primijenjenim mjerilima.

U vezi s diskusijom o profilu politologa iznova se na dnevnom redu našlo Marxovo shvaćanje, od nekih nazvano »apórijom«, naime shva-

ćanje, da je, s jedne strane, politika i n d e k s otuđenosti, a s druge stran instrument realizacije slobode, instrument razotuđenja. Kada se u tom kontekstu traži »autentični« Marx i u ime toga ustvrdi da je politika i n d e k s otuđenosti, pa se politiku poistoveti s represijom i sl., a ne prihvati ona druga strana, tj. da je ona i instrument realizacije slobode, mislim da je naden »svoj«, »autentični« Marx, ali to nije stvarni Marx. Jer, tamo u Marxa je ona »aporija«. U istom stilu, ponekad se kaže: ali ono n a j v a ž n i j e u Marxa to je kritika, kritički stav prema svemu. Posljedica ovog traganja za izvornim Marxom, koje se odvija tako da izolira jedan od brojnih elemenata u Marxa i da ga proglasi autentičnim, jeste da svaki onaj koji je protiv toga – taj samim tim, navodno, nije autentični marksist. Treba precizno uočiti da smo onda u poziciji tražilaca autentičnog marksizma koji u ime toga »autentičnog« marksizma ostale proglašavaju nemarksistima, a po potrebi i državotvornim elementima.

Nasuprot toj tendenciji, moja pozicija je najkraće ova: tko god insistira na slobodi, a zaboravlja da je politika i moć, taj naprosto ne govori istinu. Taj možda to i zna, a ako on zna da ne govori istinu, onda on neiskreno govori, to znači, ne demonstrira najjednostavnije intelektualno poštenje. Kada Vi kažete: »ja sam borac za slobodu«, pitam Vas: kako ćete je realizirati?! Divna je Marxova jedanesta teza o Feuerbachu: »filozofi su tumačili svijet, ali stvar je u tome da se on izmijeni«. Ali, i Marx je došavši na konkretan teren izmjene, kazao: Savez pravednih pretvoriti u Savez komunista, Internacionala, agitacija, organizacija, korespondencija itd. – čitav jedan život se odvija – a vi na to kažete: dali to nije autentični Marx!

Nema spora: mi jesmo i moramo biti borci za slobodu i demokraciju. Ali, koliko smo mi takvi borci, to se vidi, ne samo po tome koliko te velike ciljeve želimo, već i koliko u konkretnoj borbi za njih uspijevamo. A tu neminovno dolazimo na pitanje instrumenata, na pitanje: k a k o? Vi sada možete reći: ali to znači biti tehničar, biti tehnolog! itd., Vi možete sada ?to-šta izmisliti i reći. Neke institute koji bi bili samo za one koji će spekulirati o slobodnoj zajednici mi možemo i imati, ali onda je to upravo planska konstrukcija intelektualnih rezervata. Ako takve intelektualne rezervate ne želimo imati, mi moramo, kao borci za slobodu i dmokraciju, naš put akcije konkretizirati. A čim se to hoće, nezaobilazno se dolazi na teren onoga što se m o ž e, tj. na teren moći. Svi smo u lipnju 1968. nešto veliko htjeli. A šta se realiziralo? Realiziralo se ono što se m o g l o. Sve u svemu: politička znanost jeste i treba bude znanost slobode, ali i znanost onoga kako se sloboda konstituira; onoga šta i kako se m o ž e, a t o z n a č i i z n a n o s t m o ć i.

Napokon u našoj diskusiji pokrenuto je za sve nas izuzetno važno pitanje: zašto politologe odgajamo, za koju društvenu svrhu i za koja radna mjesta? Ja znam sve opasnosti koje slijede iz jedne, u ovoj diskusiji, ponuđene solucije: neka na mdruštvo dade plan za šta, pa ćemo mi prema tom planu djelovati – toliko i toliko politologa, za te i za tak-

ve svrhe. Ali pritome se moramo prisjetiti da živimo u društvu koje je već pokušalo planirati kadrove. Planiranje kadrova se nekad u nas obavljalo tako da je nekom već u gimnaziji bilo naloženo da bude biolog ili medicinar ilinešto treće. To je vrijeme daleko za nama i njegovi živi svjedoci toga vremena će ipak priznati da se u međuvremenu odigrala jedna progresivna evolucija, doduše bremenita novim teškoćama. Situacija u kojoj mi živimo je takva da već nema niti jednoga fakulteta u našoj zemlji koji garantira zaposlenje, pa to ne može biti ni Fakultet političkih nauka. Pitanje je poštenja da našim studentima kažemo: za vama nema velikih društvenih potreba, i stoga mi tražimo samo one koji su najsposobniji entuzijasti. Po mom mišljenju, moramo vršiti najstrožu selekciju. Selekcija, pak znači pooštrene kriterija pri izboru kandidata na prijemnim ispitima i na svim ispitima do diplomskog. Uz ovo, naravno, neophodna nam je svestrana briga za odgajanje studenata kroz istraživački i najšire angažiran društveni rad, kako bi već sada, kroz taj rad, počeli nalaziti svoje mjesto u zajednici. To nješto im nitko neće naprosto darovati – oni ga trebaju izboriti.